

KLASSISME: DISCRIMINATIE OP GROND VAN SOCIALE STATUS Toevoeging van de gronden sociale afkomst en/of sociaaleconomische status aan de Nederlandse anti-discriminatie wetgeving?

Ashley Terlouw *

Samenvatting | Discriminatie op grond van etniciteit (racisme) en sociale status (klassisme) zijn vaak nauw aan elkaar gerelateerd. Hoe kan daarmee het beste worden omgegaan? Moet een extra expliciet beschermde grond sociale afkomst en/of sociaaleconomische status aan de discriminatiegronden worden toegevoegd zoals de Parlementaire Assemblee in een recent aangenomen resolutie aanbeveelt? Of moet de gelijke behandelingswetgeving worden uitgebreid met een verbod op intersectionaliteit en cumulatieve discriminatie? Dit artikel behandelt deze vragen onder meer aan de hand van de resolutie van de Parlementaire assemblee en een Equinet-onderzoek in 14 lidstaten over mogelijke uitbreiding van de discriminatiegronden.

Trefwoorden | [Klassisme, discriminatie, sociale afkomst, sociaal economische status, etniciteit, migranten]

Navigator van Wolters Kluwer | [NTM-NJCM Bull. 2022/28](#)

1 Inleiding

In bepaalde postcodegebieden is het niet mogelijk om of hypotheek af te sluiten of een monteur te krijgen, hebben de bewoners meer kans om door de politie te worden aangehouden, of betalen de bewoners een hogere premie voor verzekeringen.¹ Het gaat dan over het algemeen om postcodegebieden waar mensen met een zwakke sociaaleconomische status wonen en waar etnische minderheidsgroepen zijn oververtegenwoordigd. Argumenten die worden aangevoerd voor het onderscheid tussen postcodegebieden zijn bijvoorbeeld dat daar meer risico bestaat op wanbetaling, schade of criminaliteit. Het is mogelijk dit onder het verbod van discriminatie te brengen door te betogen dat er sprake is van verboden indirect onderscheid op grond van ras omdat door het betreffende beleid in overwegende mate etnische minderheden worden getroffen zonder dat daar een objectieve rechtvaardiging voor is. Aldus heeft het College voor de Rechten van de Mens in het verleden ook weleens geoordeeld.² Dit is echter een moeilijk begaanbare weg en bovendien worden hierdoor mensen die het slachtoffer zijn van racisme geholpen, maar is dit voor de mensen die in hetzelfde postcodegebied door *klassisme*, dat wil zeggen onderscheid op grond van sociale status, worden getroffen, een onbegaanbare weg.

■ Prof. mr. dr. A.B. Terlouw is hoogleraar Rechtssociologie aan de Radboud Universiteit (Nijmegen).

1 Voor voorbeelden, zie F. Zuiderveen Borgesius, *Digitale discriminatie en differentiatie: het recht is er nog niet klaar voor* (oratie Nijmegen), 28 september 2022. Digitale versie verschijnt binnenkort.

2 Zie ook het onderzoek uit eigen beweging naar risicoselectie op grond van postcode en verblijfsstatus 1 januari 2004, <https://core.ac.uk/display/43605573>. Oordeelnummer 2004-15.

De gelijke behandelingswetgeving biedt geen expliciete bescherming tegen klassisme als zodanig en is onduidelijk als het gaat om samenloop van racisme met klassisme. Het is juist ook die samenloop die me interesseert. Kan met uitbreiding van de gelijke behandelingswetgeving deze samenloop beter worden aangepakt?

Op 26 april 2022 heeft de Parlementaire Assemblee van de Raad van Europa een resolutie aangenomen met de aanbeveling om de grond van sociale afkomst en eventueel ook de grond sociaaleconomische status als expliciet beschermde gronden in de nationale wetgevingen van de lidstaten op te nemen omdat zij bijdragen aan het in stand houden van die status, armoede en sociale uitsluiting.³ Met sociale afkomst wordt, kort gezegd, de sociale status bedoeld die een kind bij de geboorte meekrijgt en met sociaaleconomische status de huidige sociale status waarin iemand verkeert.

Ik gebruik de overkoepelende term sociale status tenzij het van belang is om onderscheid tussen beide begrippen te maken.

De hoofdvraag van dit artikel luidt: Is een uitbreiding van de gelijke behandelingswetgeving wenselijk om bescherming te bieden tegen klassisme en de interferentie daarvan met racisme? Deze vragen zal ik beantwoorden door achtereenvolgens in te gaan op de volgende deelvragen:

1. Wat zijn de voor- en nadelen van het opnemen van extra expliciet beschermde gronden in de gelijke behandelingswetgeving? (par. 2)
2. Wat zijn de argumenten voor het opnemen van een expliciete grond 'sociale status' of van twee expliciete gronden 'sociale afkomst' en 'sociaaleconomische status' in de gelijke behandelingswetgeving? (par. 3)
3. Is het opnemen van een verbod van intersectionele en cumulatieve discriminatie nuttig, met name als het gaat om interferentie tussen migratiestatus en sociale status? (par. 4)

In paragraaf 5 volgt de afsluiting met onder meer de conclusie dat de toevoeging van de grond sociale status als expliciet beschermde gronden in de Nederlandse gelijke behandelingswetgeving, hoewel nuttig voor de erkenning van de problematiek, geen panacée is voor de toenemende verschillen tussen arm en rijk en voor het tegengaan van klassisme en samenloop van klassisme en racisme.

Dit artikel is mede gebaseerd op het Equinet-onderzoek⁴ van Ganty en Sanchez naar de vraag of het aantal expliciet benoemde gronden in artikel 19 EU Grondrechtenhandvest moet worden uitgebreid.⁵ Hun onderzoek is onder meer gebaseerd op een survey onder Equinetleden uitgezet in 2021. Vanuit 14 landen is hierop gereageerd. Overigens bespreken ze naast sociaal-economische status en sociale afkomst ook andere 'nieuwe' discriminatiegronden. Die blijven in deze bespreking buiten beschouwing.

3 Parlementaire Assemblee, Tackling discrimination based on social origin (Resolution 2432) 2022 en rapportnr. 15499. Rapporteur Selin Sayek Böke. Draft resolution adopted unanimously by the committee. (Hierna: 'Parlementaire Assemblee 2022').

4 Equinet is het European Network of Equality Bodies.

5 S. Ganty & J.C.B. Sanchez, *Expanding the List of Protected Grounds within Anti-Discrimination Law in the EU*, Equinet report 2021.

2 Expliciet en impliciet beschermde gronden

Het verbod van discriminatie is in vele verdragen en wetten neergelegd, zo ook prominent in artikel 1 van onze Grondwet (Gw). Vrijwel steeds worden daarbij bepaalde identiteitskenmerken, in het jargon '(discriminatie)gronden' expliciet genoemd. Daarnaast is discriminatie op welke grond dan ook verboden.

Artikel 1 Gw luidt: 'Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.' Vijf gronden zijn in de Nederlandse Grondwet dus expliciet benoemd. In het onderstaande zal ik eerst de voor- en nadelen van een niet-limitatieve lijst van gronden behandelen en vervolgens de voor- en nadelen van het expliciet in de wet benoemen van gronden.

2.1 Of op welke grond dan ook

Artikel 1 van de Nederlandse Grondwet heeft met de woorden 'of op welke grond dan ook' een open einde. Dat geldt ook voor vele vergelijkbare bepalingen in verdragen, in het bijzonder artikel 14 EVRM en artikel 19 EU Grondrechtenhandvest.

Een niet-limitatieve lijst van discriminatiegronden heeft evidente voordelen. Een dergelijke lijst beklemtoont dat het recht flexibel moet kunnen insprijngen op nieuwe ontwikkelingen, en een levend instrument is. Ganty en Sanchez beschrijven dit als volgt: 'An open-ended list of protected characteristics allows courts to follow societal evolutions more closely and to take an evolutive and dynamic approach, including by addressing future problems that we cannot think of at this moment.'⁶ Ooit was het ondenkbaar dat onderscheid op grond van seksuele gerichtheid of op grond van handicap als discriminatie zou worden gezien, maar als het initiatiefwetsvoorstel van de Tweede Kamerleden Hammelburg (D66), Bromet (GroenLinks) en De Hoop (PvdA) ook in tweede lezing door de Eerste Kamer wordt aangenomen (naar verwachting in het najaar van 2022) zullen deze twee gronden aan artikel 1 van de Grondwet worden toegevoegd.⁷

Een open einde geeft bovendien ruimte aan erkenning van vormen van interferentie (zie hierover paragraaf 4). Het nadeel van de tekst 'of op welke grond dan ook' is echter dat hij erg vaag is. Ganty en Sanchez zien de oplossing hiervoor in het geven van een definitie van wat onder 'of op welke grond dan ook' wordt verstaan: 'an 1) objectively identifiable characteristic 2) whether real or perceived 3) shared by others 4) which serves as a basis for social prejudice and stigma, 5) ingrained in social, political, or institutional practices.'⁸ Sociale afkomst en sociaaleconomische status zouden probleemloos onder deze definitie vallen.

6 Ganty & Sanchez 2021 (*supra* noot 5), p. 72.

7 *Kamerstukken I* 2021/22, 35741.

8 Ganty & Sanchez 2021 (*supra* noot 5), p. 76.

2.2 Expliciet noemen van gronden

Kan dan niet worden volstaan met een algemeen verbod van discriminatie zonder expliciet een aantal gronden te benoemen? Niet in de ogen van de wetgever. Het expliciet noemen van gronden heeft betekenis. Het discriminatieverbod is bij de Grondwetherziening van 1983 in artikel 1 opgenomen. De vijf expliciet genoemde non-discriminatie gronden in de tweede zin van artikel 1 moesten worden beschouwd als een explicitering van vormen van discriminatie die bijzonder ernstig werden geacht. Daarbij werd aansluiting gezocht bij internationale verdragen en het EVRM.⁹ Tien jaar later werd de Algemene wet gelijke behandeling (Awgb) aangenomen. De Awgb is een uitwerking van artikel 1 van de Grondwet voor horizontale relaties en is van toepassing op arbeid, onderwijs en het aanbieden van goederen en diensten. Naast de gronden genoemd in artikel 1 Gw staat in de Awgb ook expliciet dat geen onderscheid mag worden gemaakt op grond van nationaliteit, hetero- of homoseksuele gerichtheid en burgerlijke staat. Per 1 december 2003 werd onderscheid op grond van handicap en chronische ziekte verboden en per 1 mei 2004 onderscheid op grond van leeftijd in respectievelijk de Wet Gelijke Behandeling op grond van Handicap en Chronische Ziekte (WGBH/CZ) en de Wet Gelijke Behandeling op grond van Leeftijd (WGB/L) die onderscheid op deze gronden expliciet verbieden.

Zoals gezegd zullen hoogstwaarschijnlijk de gronden handicap en seksuele gerichtheid als expliciete gronden worden opgenomen in de tekst van artikel 1 Gw. De initiatiefnemers van dit grondwetswijzigingsvoorstel wezen vooral op het belang van het vergroten van de (her)kenbaarheid en beschermwaardigheid:

‘Toevoeging van deze gronden aan artikel 1 Grondwet geeft een sterk signaal af, enerzijds als bevestiging en verankering van hetgeen reeds bereikt is op het vlak van participatie van mensen met een functionele beperking en de gelijke behandeling tussen hetero’s en homo’s, anderzijds deze zaken te bewaken, en voorts aan te sporen deze verder te verbeteren.’¹⁰

Als argument werd ook aangevoerd dat het past in een internationale ontwikkeling. Dezelfde argumenten kunnen mogelijk worden aangevoerd als het gaat om de discriminatiegrond sociale status.

Ook Ganty en Sanchez wijzen op de waarde van het expliciet benoemen van gronden naast het hanteren van een niet limitatieve lijst. Kort samengevat noemen zij in de eerste plaats het belang van de symbolische boodschap dat de specifiek genoemde groep behoefte heeft aan bescherming. In de tweede plaats zien zij een risico dat niet expliciet genoemde gronden niet worden meegenomen bij juridische interpretatie, beleid en besluitvorming: ‘Explicitly recognising new grounds brings legal certainty, precision, and concreteness regarding the scope of anti-discrimination law, as opposed to an open-ended clause.’¹¹ Ten derde wijzen zij erop dat de uitvoerige documentatie van uitsluiting van bepaalde niet expliciet genoemde groepen, vraagt om het expliciet benoemen van de discriminatiegrond voor de uitsluiting van deze groepen. Als de gronden in de discriminatiewetgeving zijn opgenomen, vormt dit volgens hen bovendien

9 Tweede Rapport van de Staatscommissie van advies inzake de Grondwet en de Kieswet, Den Haag, 1967, p. 48–50 en *Kamerstukken II*, 13872, nr. 3.

10 *Kamerstukken II*, 32411, nr. 2 (MvT).

11 Ganty & Sanchez 2021 (*supra* noot 5), p. 25.

een goede juridische basis en katalysator voor verdere dataverzameling. Ten vierde hoeven gelijkebehandelingsorganisaties en rechterlijke instellingen dan niet uitvoerig te beargumenteren waarom de niet expliciet genoemde groep bescherming behoeft. Tot slot hebben sommige gelijke behandelingsorganisaties – en dat geldt ook voor het Nederlandse College voor de Rechten van de Mens – alleen maar competentie met betrekking tot expliciet genoemde gronden en vergroot het expliciet benoemen dus de mogelijkheden voor de betreffende groepen om te procederen.

2.3 Nadeel van steeds meer expliciete gronden

Toch is een steeds verder uitdijende lijst van expliciet benoemde discriminatiegronden waarschijnlijk niet wenselijk. In 2004, ten tijde van de totstandkoming van de WGBH/CZ en de WGBL, waarschuwde Holtmaat voor inflatie van het discriminatiebegrip, verwijzend naar Van Maarseveen die het in 1990 al had over de vulgarisatie en inflatie van het discriminatiebegrip. Zij schrijft:

‘Door het uitvaardigen van een verbod op onderscheid op een zeer breed scala aan terreinen lijkt het even erg om iemand vanwege ras of godsdienstige overtuiging ongelijk te behandelen als wegens leeftijd, huwelijks staat of het type arbeidscontract dat iemand heeft. Ik zou staande willen houden dat het eerste vele malen erger is dan het laatste en dat het eerste daarom door een veel strengere afkeuring getroffen dient te worden.’¹²

Zij pleit voor een onderscheid tussen discriminatie (verderfelijk onderscheid) en ongelijke behandeling (futiliteiten). Waar zij precies de scheidslijn legt, is echter niet duidelijk. Holtmaat waarschuwt met name tegen ‘erosie’ van gronden omdat ‘de soepele toetsing’ van de vraag of van ongelijke behandeling sprake is, ‘ook van toepassing wordt op de vraag of van verboden discriminatie sprake is’. In een later artikel herhalen Holtmaat en Terpstra dit nog eens, maar dat is voor hun geen reden om bepaalde gronden niet expliciet in de Grondwet te willen opnemen. Zij wijzen er wel op dat ‘specialisatie en differentiatie naar grond noodzakelijk [is] om recht te kunnen doen aan een grote diversiteit in gedragsvormen, gevolgen, eigen aard van de discriminatiegrond, voedingsbodems en de in het geding zijnde waarden en tegenwaarden.’¹³ Ganty en Sanchez waarschuwen vooral voor verlies aan coherentie, fragmentatie en duidelijkheid bij een te lange lijst van expliciet genoemde gronden. Als voorbeeld noemen zij de Franse en Belgische wetgeving, met respectievelijk lijsten van 25 en 19 expliciet beschermde gronden.¹⁴ En ook zij spreken over *grounds inflation*, vergelijkbaar met de erosie van gronden waarvoor Holtmaat waarschuwde.¹⁵ Verder noemen zij, op basis van de antwoorden op hun enquête en wetenschappelijke literatuur, nog de volgende argumenten tegen een al te uitgebreide lijst van expliciet beschermde gronden: de ‘sancticity’ van non-discriminatie zou minder evident

12 R. Holtmaat, ‘Stop de inflatie van het discriminatiebegrip! – Een pleidooi voor het maken van onderscheid tussen discriminatie en gelijke behandeling’, *NJB* 20 juni 2003 (nr. 25), p. 1266-1276 en R. Holtmaat, ‘Een pleidooi voor het maken van onderscheid tussen discriminatie en ongelijke behandeling’ in: R. Holtmaat (red.) *Gelijkheid en (andere) Grondrechten*, Deventer: Kluwer 2004, p. 67-96.

13 R. Holtmaat & G. Terpstra, ‘Leve de pluriformiteit bij de discriminatiebestrijding’, *NTM/NJCM-Bulletin* 2011, afl. 2, p. 159-173.

14 Ganty & Sanchez 2021 (*supra* noot 5), p. 22 en 26-29.

15 Ganty & Sanchez 2021 (*supra* noot 5), p. 28.

kunnen worden en het onderscheid met het algemene gelijkheidsbeginsel zou minder duidelijk worden, waarbij zij overigens opmerken dat het verbod van discriminatie uiteraard een component is van het algemene gelijkheidsbeginsel.¹⁶ Tot slot waarschuwen ze voor een 'risk of a populist backlash'. Maar een interessante vraag is of de antidiscriminatiewetgeving niet juist relevanter kan worden voor grote groepen Nederlanders met populistische voorkeuren/stemgedrag uit achtergestelde groepen als sociale status expliciet als discriminatiegrond in de wetgeving zou worden opgenomen.

2.4 Deelconclusie 1

Op basis van de hierboven genoemde voor- en nadelen van het opnemen van extra expliciet beschermde gronden in de gelijke behandelingswetgeving is antwoord te geven op de eerste deelvraag. De zinsnede 'of op welke grond dan ook' maakt expliciete benoeming niet strikt noodzakelijk en een steeds uitdijende lijst van expliciet benoemde gronden kan leiden tot erosie van gronden. Daartegenover staat het voordeel van het sterke signaal dat uitgaat van de expliciete benoeming van een grond, zowel naar beschermde groep als naar de discriminerende personen of instanties. Een voordeel is ook dat toevoegen leidt tot competentie van gelijke behandelingsorganisaties waarmee het expliciet benoemen de mogelijkheid wordt vergroot voor de betreffende groepen om te procederen.

3 Sociale status als discriminatiegrond?

In deze paragraaf behandel ik achtereenvolgens de verschillende concepten die in dit kader aan de orde zijn, de wijze waarop de discriminatiegrond sociale status al is neergelegd in internationaal en Europees recht en de vraag of toevoeging van de discriminatiegrond sociale status aan de Nederlandse wetgeving zinvol is.

3.1 Klassisme, de concepten

Laten we eerst kort stilstaan bij de concepten sociale afkomst, sociaaleconomische status, armoede en klassisme. De resolutie van de Parlementaire Assemblee is primair gericht op sociale afkomst als discriminatiegrond, maar beveelt toch ook aan sociaaleconomische status als extra expliciet benoemde grond op te nemen in de gelijke behandelingswetgeving. Volgens de Parlementaire Assemblee zijn de twee gronden 'closely related'.¹⁷

Sociale afkomst gaat, zoals gezegd over de sociaaleconomische status van de ouders bij geboorte. Waar iemands wieg heeft gestaan en wie zijn of haar ouders zijn, is heel bepalend voor het toekomstperspectief en de kansen. Sociale afkomst bepaalt sociale toekomst, wordt wel gezegd.

¹⁶ Ganty & Sanchez 2021 (*supra* noot 5), p. 27.

¹⁷ Parlementaire Assemblee 2022 (*supra* noot 3), par. 59, 93 en 94.

De *sociaaleconomische status* van iemand betreft de huidige situatie waarin de persoon zich bevindt.¹⁸ Deze status wordt niet alleen maar wel mede bepaald door zijn of haar afkomst en het opleidingsniveau van de ouders, maar heeft ook te maken met eigen opleiding, functie (vaste baan, flexwerk, werkloos), inkomen en sociaal kapitaal. Een zwakke sociaaleconomische status is nauw verwant aan armoede maar daarmee niet gelijk te stellen.

Volgens de definitie van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) is sprake van *armoede* als mensen gedurende langere tijd niet de middelen hebben voor de goederen en voorzieningen die in hun samenleving als minimaal noodzakelijk gelden. Armoede is geen statisch begrip. Wat onder armoede wordt verstaan verschilt per samenleving en is afhankelijk van de tijd waarin we leven. De verschillen tussen arm en rijk nemen toe, wereldwijd maar ook in Nederland. Volgens Oxfam Novib is het vermogen van de tien rijkste mannen ter wereld in de eerste twee jaar van de pandemie verdubbeld, terwijl 99% van de mensheid een slechter inkomen kreeg.¹⁹ 'De rijkste 10% van Nederland bezit met ruim 1 biljoen (duizend miljard) euro aan bezittingen ruim 1,5 keer zoveel als de andere 90%.²⁰

Armoede is zowel oorzaak als gevolg van discriminatie. Er lijkt in zekere zin sprake te zijn van een vicieuze cirkel. Vooroordelen als 'je bent arm en dat heb je aan jezelf te wijten', 'je bent arm en dus dom', 'je bent arm en dus lui en nutteloos', 'je bent arm en dus een loser', dreigen zichzelf te bevestigen als mensen door die vooroordelen minder kansen krijgen en worden uitgesloten van opleidingen of werk. Een probleem is dat armoede door veel mensen wordt gezien als eigen schuld of althans een veranderbare situatie en dus als eigen verantwoordelijkheid.²¹ Dat maakt sociaaleconomische status tot een andere discriminatiegrond dan sociale afkomst die vanaf de geboorte vaststaat en daarmee meer lijkt op expliciet beschermde discriminatiegronden zoals ras en geslacht.

Het te rooskleurige idee bestaat dat we geen standenmaatschappij meer zijn, maar een meritocratie, en dat iemands status in de samenleving dus niet door afkomst of bezit wordt bepaald, maar door zijn of haar eigen prestaties en capaciteiten. In de praktijk gaat het vooral ook om onderwijsprestaties,²² die wel degelijk mede door afkomst (opleidingsniveau ouders) worden bepaald.²³ Ook Ganty en Sanchez wijzen op de enorme hoeveelheid literatuur die bestaat waaruit blijkt dat mensen arm zijn ten gevolge van oorzaken die buiten hun controle liggen. Armoede heeft structurele oorzaken die van generatie op generatie worden doorgegeven.²⁴ Dat blijkt ook uit Nederlandse armoedestudies.²⁵ Het schrijnende recente voorbeeld

18 Denk aan de zeven vinkjes van Joris Luyendijk: J. Luyendijk, *De zeven vinkjes - Hoe mannen zoals ik de baas spelen*, Uitgeverij Pluim 2022.

19 M. Lawson e.a., 'Time to Care: Unpaid and underpaid care work and the global inequality crisis', *Oxfam Novib International*, 2020.

20 T. Wouda, 'Nederland lijkt een uiterst egalitair landje, maar schijn bedriegt', quotenet.nl, 14 oktober 2021.

21 Sendhil Mullainathan and Eldar Shafir laten in hun boek *Scarcity: The New Science of Having Less and How It Defines Our Lives*, Picador: New York 2013, zien dat schaarste waaronder armoede een zichzelf versterkend effect heeft en juist niet wordt veroorzaakt door domheid of luiheid.

22 Johannes Visser noemt discriminatie op grond van opleidingsniveau Diplomisme: J. Visser, 'Hoe hogeropgeleiden discrimineren', decorrespondent.nl, 11 juli 2022.

23 M. Bovens, 'Wat er mis is met de meritocratie in Nederland', socialevraagstukken.nl, 11 juni 2016; B. Ros, 'Loon naar werken: een valse belofte', didactiefonline.nl, 28 januari 2020.

24 Talloze studies tonen aan dat mensen arm zijn vanwege structurele redenen die buiten hun invloedssfeer liggen en dat armoede wordt doorgegeven van de ene generatie op de andere: Ganty & Sanchez 2021 (*supra* noot 5), p. 43 en de in voetnoot 176 genoemde bronnen: 'Poverty [...] is not the result of laziness, a lack of self-control

is de (extra) armoede die is veroorzaakt door het toeslagenschandaal, waar mensen die afhankelijk waren van toeslagen (waaronder relatief veel etnische minderheden) door de onterechte boetes en terugbetalingsplicht in de financiële problemen kwamen.²⁶ De coronapandemie heeft de kloof tussen arm en rijk verder vergroot²⁷ en ongetwijfeld zal de sterke inflatie en energiearmoede tot een nog verdere vergroting leiden en dus meer aandacht vergen voor klassisme.

Klassisme is benadeling van mensen op grond van sociale afkomst of sociaaleconomische status. Het gaat dus om een extra benadeling die boven op het eigenstandige nadeel van de zwakke sociale status komt. Er is onmiskenbaar sprake van het Mattheus-effect: 'wie heeft zal nog meer krijgen en wel in overvloed, maar wie niets heeft zal zelfs wat hij niet heeft nog worden ontnomen.'²⁸ Gesproken wordt ook wel over negatief sociaal kapitaal als iemand door zijn of haar behoren tot een bepaalde sociale groep negatieve eigenschappen worden toegedicht.²⁹

Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) ligt onder personen die deel uitmaken van een huishouden met een laag inkomen zowel het aandeel dat wordt verdacht van het plegen van een misdrijf als het aandeel dat slachtoffer is geworden van criminaliteit hoger dan onder personen met een hoger inkomen.

'In 2019 bedroegen de cijfers respectievelijk 3,2 tegen 0,7 procent en 17,6 tegen 13,1 procent. Mensen met lage inkomens ervaren bovendien vaker sociale overlast in de buurt. Het gaat dan om overlast van rondhangende jongeren, overlast door buurtbewoners, overlast door dronken mensen op straat, drugsgebruik of drugshandel, of lastiggevallen worden op straat. Daarnaast is er bij de lage inkomens sprake van een stapeling van gezondheidsproblemen.³⁰ Er wordt niet meer gesproken over een verzorgingsstaat maar over 'een participatiesamenleving'.

Iedereen wordt geacht mee te doen en mee te kunnen doen. Dat betekent helaas wel minder clementie met mensen die niet mee kunnen doen, waaronder veel ouderen, werklozen, mensen met een beperking en migranten.³¹

or deficient planning; it has its sources in structural factors such as high unemployment, stagnating wages and discrimination.'

25 Bijv. 'Rapportage Onderzoek armoede leerlingen in het basisonderwijs', *DUO Onderwijsonderzoek & Advies*, december 2019; M. Steketee e.a., 'Kinderen in armoede in Nederland', *Verwey-Jonkerinstituut*, 1 januari 2013; 'Armoede en sociale uitsluiting 2021', *Centraal Bureau voor de Statistiek*, 2021.

26 Een grondige analyse van de toeslagenaffaire gaf Jesse Frederiks, *Zo hadden we het niet bedoeld*, *De Correspondent* 2021. Hij constateert: 'De gevolgen van de terugvordering zijn vooral voor armere ouders ernstig, omdat zij de meeste kinderopvangtoeslag ontvangen', p. 43. Zie ook 'Actualisatie uithuisplaatsingen toeslagenaffaire, 2015 t/m 2021', *Centraal Bureau voor de Statistiek*, 11 mei 2022.

27 C. Vrooman, 'Pandemie verscherpt tegenstellingen tussen klassen, niet tussen jong en oud', *socialevraagstukken.nl*, 16 december 2020.

28 Mattheus 25:29.

29 Ook wel 'the dark side of social capital' genoemd: E. Villalonga-Olives & I. Kawachi, 'The dark side of social capital: A systematic review of the negative health effects of social capital', *Social Science & Medicine* 2017, afl. 194, p. 105-127.

30 'Armoede en sociale uitsluiting 2021', *Centraal Bureau voor de Statistiek*, 2021.

31 A.B. Terlouw, 'Alle mensen zijn ongelijk maar gelijkwaardig', *SEW* 2022, afl. 6, p. 306-315.

3.1 Verbod op klassisme in internationaal en Europees recht

De discriminatiegronden sociale afkomst en sociaal economische status zijn weliswaar niet expliciet genoemd in Nederlandse wetgeving maar daarop lijkende gronden zijn wel opgenomen in verschillende mensenrechtenverdragen. In de toelichting op de Ontwerp-resolutie van de Parlementaire Assemblee par. 3 zijn de juridische bronnen geïnventariseerd waarin sociale afkomst is genoemd als discriminatiegrond.³² In de niet bindende Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens staan de in de gronden 'language, social origin, property en birth'. Het Rassendiscriminatieverdrag (CERD) verbiedt in artikel 1 ook discriminatie op grond van afstamming (*descent*). Deze term heeft het Comité dat toezicht houdt op het verdrag breed uitgelegd in General Recommendation XXIX.³³ Ook artikel 14 EVRM, artikel E van het Europees Sociaal Handvest en artikel 21 lid 1 van het Europees Grondrechtenhandvest noemen deze gronden expliciet. Uit een door de Assemblée uitgezette vragenlijst onder verdragsluitende staten van de Raad van Europa blijkt dat 15 van de 33 staten die hebben geantwoord op een of andere manier in hun wetgeving refereren aan sociale afkomst. In vijf staten is die grond expliciet genoemd. In andere staten is dit in de vorm van het noemen van gerelateerde gronden, zoals afkomst, sociale status of afstamming, soms zijn die wel in de grondwet, maar niet in federale wetgeving opgenomen en soms juist andersom, of alleen in de arbeidswetgeving. Europese jurisprudentie over de grond sociale afkomst ontbreekt echter vrijwel volledig.

Een uitvoerig overzicht geven ook Ganty en Sanchez van internationale, Raad van Europa, EU en nationale bepalingen omtrent sociale status en laten zien dat er een grote variatie is aan gebruikte termen zoals: 'social origin, social status, property, wealth, economic vulnerability, financial status, housing assistance, education, social standing, etc.'³⁴

Het ratjetoe aan discriminatiegronden die betrekking hebben op sociale status dat in de nationale wetgevingen van de Europese lidstaten wordt gebruikt, draagt niet bij aan duidelijkheid. In de Nederlandse gelijke behandelingswetgeving ontbreken gronden die verwijzen naar sociale status.

3.3 Verbod van klassisme in de Nederlandse gelijke behandelingswetgeving?

De vraag of sociale afkomst en/of sociaaleconomische status als expliciete discriminatiegronden aan de Nederlandse discriminatiewetgeving zouden moeten worden toegevoegd, is niet eenvoudig te beantwoorden. Daarbij komt dat de argumenten voor en tegen het expliciet benoemen van sociale afkomst en sociaaleconomische status kunnen verschillen.

Ik zie die waarde van toevoeging van deze gronden (of een overkoepelende grond) in de eerste plaats in de erkenning en bewustwording dat benadeling op deze grond een vorm van discriminatie is. Die erkenning is volgens Ganty en Sanchez een belangrijke manier om de cyclus

32 In het *explanatory memorandum* bij de Resolutie van de Parlementaire Assemblee 2022 geeft de rapporteur Selin Sayek Böke in par. 3 een uitgebreid overzicht van de internationale standaarden waarin discriminatie op grond van sociale afkomst wordt beschermd en in par. 4 geeft zij een overzicht van de wetgeving op dit gebied in de lidstaten. Par. 5.3 betreft de grond socio-economic status.

33 VN-Antiracismecomité (1 november 2002), 'General recommendation XXIX on article 1, paragraph 1, of the Convention (Descent)'.

34 Ganty & Sanchez 2021 (*supra* noot 5), p. 14 en 33.

van armoede en sociaaleconomische benadeling te doorbreken.³⁵ Deze verwachtingen lijken mij echter te hoog gespannen. Armoedebestrijding vergt andere maatregelen dan de aanpak van benadeling op grond van sociale status. Dat benadeling van mensen vanwege hun sociale status die status nog verder verzwakt, is echter wel een belangrijke reden om die benadeling discriminatie te noemen en te verbieden.

Een probleem is echter dat het enkele opnemen van het verbod in de gelijke behandelingswetgeving waarschijnlijk weinig effect heeft. Veel onderzoek heeft aangetoond dat de individuele juridische aanpak van discriminatie (Havinga c.s. noemen dit de specifieke sociale werking of de werking in conflictsituaties)³⁶ om verschillende redenen weinig effectief is terwijl de anti-discriminatiewetgeving nu juist voornamelijk is gericht op die individuele aanpak, ook wel de *individual rights strategy* genoemd. Ook bij de nu al in de wet expliciet genoemde gronden doen zich problemen voor bij de individuele aanpak ervan. Laten we een aantal van die problemen ten aanzien van de nu al in de gelijke behandelingswetgeving opgenomen gronden wat nader onder de loep nemen en kijken of die problemen ook spelen voor de gronden sociale afkomst en sociaal economische status.

Een eerste probleem van de individuele benadering is dat gediscrimineerden zich moeten realiseren waarom ze worden benadeeld.³⁷ Dat probleem speelt in principe evenzeer bij sociale status als bij andere gronden.

Ten tweede is er bij veel van de huidige gronden een definitieprobleem. Wat wordt bijvoorbeeld precies verstaan onder religie, het kunnen beleven ervan of ook het uiten ervan? Bij sociale afkomst en sociaal economische status speelt het definitieprobleem in versterkte mate (zie par. 3.1). Gaat het om armoede, om opleidingsniveau, functie of sociaal kapitaal? De beide gronden zijn niet alleen moeilijk definieerbaar, ze zijn ook moeilijk af te bakenen. Deze definitieproblemen leveren een extra moeilijkheid op bij het benoemen van de precieze reden van benadeling.

Ten derde is er een probleem van schaamte. Martha Minnow noemde dit *the dilemma of difference* en zag het als een algemeen probleem dat mensen die klagen over discriminatie het identiteitskenmerk moeten benoemen dat in hun ogen nou juist niet relevant zou moeten zijn. Schaamtegevoelens zullen ongetwijfeld ook een probleem zijn als het gaat om sociale status en wellicht nog in sterkere mate bij etnische minderheidsgroepen die door migratie in sociale status zijn gedaald. Toch zijn mensen genoodzaakt om die te benoemen als zij over discriminatie op die grond zouden willen klagen.³⁸ Ganty en Sanchez onderkennen dit ook:

‘One important factor with regard to socio-economic discrimination and under-reporting is the lack of self-esteem: people do not want to be labelled, [...] especially when it comes to their socio-economic situation because of their feeling of shame’.³⁹

35 Ganty & Sanchez 2021 (*supra* noot 5), p. 52.

36 T. Havinga, A. Böcker & C.A. Groenendijk, ‘De sociale werking van gelijke behandelingswetgeving’, *Recht der werkelijkheid* 2000, afl. 2, p. 3-23.

37 Felstiner, Abel en Sarat noemen dit *naming*, in hun ogen zijn het problemen van *naming blaming* en *claiming* die de obstakels vormen voor mensen om een procedure aan te spannen. W. Felstiner, R. Abel & A. Sarat, ‘The emergence and transformation of disputes: naming, blaming and claiming’, *Law & Society Review* 1981/15, afl. 3/4, p. 631-654.

38 M. Minnow, *Making all the difference*, New York: Cornell University Press 1990.

39 Ganty & Sanchez 2021 (*supra* noot 5), p. 177-178.

Maar zij wijzen erop dat erkenning door het expliciet opnemen van de gronden deze schaamte juist kan wegnemen.

Vervolgens zijn er problemen met het aantonen of aannemelijk maken van discriminatie. Ook met de verlichte bewijslast die geldt in discriminatiezaken⁴⁰ is dit bij alle gronden een probleem.⁴¹ Toon maar eens aan dat je discriminatoir bent bejegend op grond van je huidskleur door je werkgever of dat de reden dat je niet bent aangenomen voor een functie te maken heeft met je seksuele gerichtheid. Dit probleem zal zich evenzeer of nog in versterkte mate voordoen als het gaat om sociale status. Hoewel er discussies zijn over de precieze inhoud van bijvoorbeeld de gronden ras, geslacht en beperking is in de dagelijkse praktijk redelijk duidelijk dat iemand een donkere huidskleur heeft, dat zij een vrouw is en dat hij in een rolstoel zit. Bij sociale status is dat veel minder duidelijk. Hoewel mensen hun status mede ontlenuen aan kleding en haar-dracht, kunnen bijvoorbeeld daklozen de schijn ophouden door een keurig pak te blijven dragen en mensen met een sterke sociale status er zeer slonzig bijlopen.

Bij indirect onderscheid is er het probleem van de complexe beoordeling of er sprake is van een objectieve rechtvaardiging. Dat is bij alle gronden lastig maar het is aannemelijk dat het onderscheid op grond van sociale status vaker indirect zal zijn en dat daarvoor aanvaardbare rechtvaardigingen worden aangevoerd. Is bijvoorbeeld het weigeren van een huurwoning op basis van de inkomenspositie van de potentiële huurder discriminatie op grond van sociale status of is er wel sprake van onderscheid, maar geen discriminatie, omdat er een objectief gerechtvaardigde reden is om te vrezen voor betalingsachterstanden? Alleen als expliciet onderscheid wordt gemaakt op basis van sociale status, zoals door de verzekeraar waar alleen hoogopgeleiden zich kunnen verzekeren of door de studentenvereniging waar mbo-ers niet welkom zijn, doet dit probleem zich niet voor.⁴²

Hoewel het duidelijk is dat mensen met een zwakke sociale status op vele fronten in het nadeel zijn en ongetwijfeld ook discriminatie ondervinden die hun status vaak nog verder verzwakt, is om bovengenoemde redenen waarschijnlijk weinig te verwachten van het effect van het expliciet benoemen als discriminatiegrond sociale status van de specifieke sociale werking. Wel kan het bijdragen aan jurisprudentievorming en bewustwording. Ganty en Sanchez wijzen op een aantal landen waar 'this ground has been increasingly invoked and implemented over the last few years' (Bulgarije: *education, social status, property status*, Frankrijk: *economic vulnerability* en België: *wealth/vermogen*).⁴³ In hun bijdrage gaan zij echter niet in op de sociale werking van het benoemen van sociale status als discriminatiegrond.

Valt meer te verwachten van wat Havinga c.s. de algemene sociale werking van de gelijke behandelingswetgeving noemen? Dat wil zeggen, 'de werking in de alledaagse praktijk binnen organisaties waarop die wetgeving van toepassing is, zonder dat sprake is van een specifiek conflict dat wordt voorgelegd' aan een juridische instantie.⁴⁴ Hierbij is dus wel sprake van een wettelijk verbod, maar wordt de effectiviteit van die wetgeving bepaald op basis van de

40 Algemene wet gelijke behandeling; Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte.

41 In 60 tot 66% van de verzoeken om een oordeel die bij het College voor de Rechten van de Mens worden ingediend kan geen discriminatie kan worden vastgesteld: College voor de Rechten van de Mens (mei 2022), 'Jaarverslag 2021', p. 29.

42 Voorbeelden ontleend aan R. Elibol, 'Een dubbeltje is al een kwartje', *De Groene Amsterdammer* 4 augustus 2022, p. 10 e.v.

43 Ganty & Sanchez 2021 (*supra* noot 5), p. 52.

44 Havinga, Böcker & Groenendijk 2000 (*supra* noot 35), p. 3-23.

vraag of normadressaten van de wet door die wetgeving (uit zichzelf) hun gedrag aanpassen. Ook die werking bleek bij de bestaande gronden beperkt, althans op het terrein van de arbeid (en zeer beperkt op het terrein van het aanbieden van goederen en diensten) en leidde op dat terrein vooral tot aanpassingen bij grote overheidsorganisaties. Zij deden indertijd wel suggesties ter verbetering op het terrein van betere communicatie van de regels aan de normadressaten, het investeren in goede rechtshulp, het activeren van leden van de doelgroep, organisatie van het sociale veld waar de doelgroep zich in bevindt (zoals onderwijs, woningmarkt, de financiële wereld) en aandacht voor het handhavingsapparaat.

Als de grond sociale status als expliciet beschermde grond aan de gelijke behandelingswetgeving zou worden toegevoegd, zijn dit waarschijnlijk ook belangrijke voorwaarden voor de werking van deze gewijzigde wetgeving. Daartoe zou voor specifieke velden moeten worden nagegaan wat de wetgeving voor dit veld betekent en welke aanpassingen zouden moeten worden verricht. Ook zou moeten worden geïnvesteerd in handhaving en aan het voorlichten van rechtshulpverleners en handhavingsorganisaties over de definitiekwesties en wat van de normadressaten mag worden verwacht.

Discriminatie kan ook plaatsvinden zonder dat daarvoor een individuele dader of zelfs een normadressaat van de wetgeving is aan te wijzen en ook zonder dat er een intentie is om te discrimineren. In dat geval wordt gesproken over institutionele discriminatie.⁴⁵ Er zijn verschillende definities in omloop maar de kern is dat er indirecte of subtiele mechanismen werkzaam zijn in de maatschappij die leiden tot het benadelen of uitsluiten van individuen met bepaalde groepskenmerken. Het gaat om ongeschreven regels en gewoontes binnen arbeidsorganisaties, onderwijs- en overheidsinstellingen, die als vanzelfsprekend worden beschouwd en daarom niet als discriminerend worden gezien, terwijl het effect ervan wel discriminerend is. Aranguiz gebruikt de term sociale uitsluiting en noemt dit een vorm van 'institutionalised discrimination rather than as a relationship between individuals.'⁴⁶ Zij verwijst naar de definitie van de EU:

'Social exclusion embodies a process whereby people are pushed to the edge of society and are as a consequence deprived from actively participating in society either by virtue of the scarcity of resources, lack of basic competences and lifelong competences or as a result of discrimination.'⁴⁷

In het onderzoek van de Parlementaire onderzoekscommissie effectiviteit antidiscriminatiewetgeving naar discriminatie stonden institutionele discriminatie, de mechanismen die ertoe leiden en de maatregelen die ertegen kunnen worden genomen centraal.⁴⁸ De regering is om een reactie gevraagd.⁴⁹ Dit onderzoek laat echter in het midden of het expliciet benoemen van de grond sociale status wenselijk is en kan bijdragen aan de aanpak van institutionele discriminatie op deze gronden. Nader onderzoek daarnaar is gewenst.

45 The MSW@USC, the online Master of Social Work program at the University of Southern California, 'How to Explain Structural, Institutional and Systemic Racism', msw.usc.edu, 26 oktober 2021.

46 A. Aranguiz, *Combating Poverty and Social Exclusion in European Union Law*, Routledge 2022, p. 8.

47 COM (2003) 773 final.

48 'Gelijk recht doen. Een parlementair onderzoek naar de mogelijkheden van de wetgever om discriminatie tegen te gaan', Parlementaire onderzoekscommissie Eerste Kamer, juni 2022, p. 19. Hierna: *Gelijk recht doen 2022*.

49 *Kamerstukken I 2022/23*, CXLVI Motie Rosenmöller c.s. Voorgesteld op 13 september 2022, aangenomen op 27 september 2022. De fracties van OSF, PvdA, GroenLinks, D66, SP, PvdD, ChristenUnie, CDA, VVD en 50PLUS steunden de motie, de fracties Fractie-Nanninga, Fractie-Otten, PVV, SGP, FvD en Fractie-Frentrop stemden tegen.

De institutionele aanpak van discriminatie op grond van sociale status is nauw verwant aan vraagstukken van sociaal beleid, solidariteit en armoedebelief. In wezen betreft dit de discussie over de rol die de overheid zou moeten spelen: nachtwaker of verzorger, die de basis vormt voor de politieke scheiding tussen liberaal en sociaal. De echte problemen van de sociaal-economische ongelijkheid zijn waarschijnlijk de verheerlijking van de markwerking en dat het rendement van kapitaal groter is dan van arbeid, zodat economische groei vooral lucratief is voor de bezitters van kapitaal.

Ook Ganty en Sanchez erkennen dat het armoedeprobleem niet door het toevoegen van de gronden kan worden opgelost, daarvoor zijn andere maatregelen nodig maar zij noemen naast het belang van erkenning vier andere redenen voor het toevoegen van de grond sociaal economische status:

'Firstly, discrimination on grounds of socio-economic status is a reality and recognising it is one important solution to break the cycle of perpetuating poverty and social disadvantage. Secondly, when socio-economic status is not enshrined as a protected ground there is no other proxy ground to ensure protection. Thirdly, discrimination affects persons with low incomes relatively more often, and socio-economic discrimination is in many instances part of multiple or intersectional discrimination. Fourthly, there is a need to include a prohibition of socio-economic discrimination early in policy and decision-making processes regarding socio-economic issues. Finally, positive action should be part of the fight against discrimination on grounds of socio-economic status.⁵⁰

Het derde punt van Ganty en Sanchez, het probleem van interferentie, bespreek ik in paragraaf 4.

3.4 Deelconclusie 2

Op basis van het bovenstaande kan antwoord worden gegeven op deelvraag 2: Wat zijn de argumenten voor het opnemen van een expliciet grond 'sociale status' of van twee expliciete gronden 'sociale afkomst' en 'sociaaleconomische status' in de gelijke behandelingswetgeving? Samengevat komen deze argumenten erop neer dat discriminatie op grond van sociaal economische status veel voorkomt en aandacht verdient en dat het expliciet opnemen ervan in de gelijke behandelingswetgeving kan helpen bij de bestrijding ervan. Daarbij moet echter wel worden bedacht dat discriminatie op grond van sociale status vaak een institutioneel karakter heeft en dat de bestrijding ervan daarom nauw samenhangt met armoedebestrijding en sociaal beleid. De effectiviteitsproblemen die bekend zijn bij de *individual rights strategy*, waarvoor is gekozen in de Nederlandse gelijke behandelingswetgeving, zullen zich ongetwijfeld ook en wellicht zelfs in versterkte mate voordoen bij deze nieuwe gronden. Hoe effectief het is om benadeling van sociaal zwakkeren in de mal van discriminatie te gieten, verdient daarom nader onderzoek, waarbij met name zal moeten worden gekeken naar een alternatieve institutionele aanpak.

De vraag of het nuttig is om in de discriminatiewetgeving onderscheid te maken tussen sociale afkomst en sociaaleconomische status beantwoord ik ontkennend. Dat zal leiden tot onnodige complicaties bij het aantonen op welk van de twee gronden de discriminatie is gericht. Daar staat echter tegenover dat sociaaleconomische status kan veranderen terwijl sociale afkomst

50 Ganty & Sanchez 2021 (*supra* noot 5), p. 52.

statisch is. In mijn ogen kan, om juridische fijnslipperij over de definities zoveel mogelijk te voorkomen, het beste voor een overkoepelend begrip worden gekozen. Ik koos voor het begrip sociale status. Discriminatie op deze grond wordt, zoals gezegd, 'klassisme' genoemd, als equivalent van racisme, seksisme, validisme en ageism.⁵¹

4 Interferentie (intersectionaliteit en cumulatie)

Het begrip intersectionaliteit is eind vorige eeuw geïntroduceerd door Crenshaw.⁵² Zij doelde daarmee op het fenomeen van interferentie van ongelijkheden. Verloo koos daarom het overkoepelend begrip interferentie.⁵³ Van intersectionele discriminatie is sprake als het alleen de combinatie van discriminatiegronden is die tot discriminatie leidt. Van cumulatieve discriminatie is sprake als de combinatie van gronden tot extra discriminatie leidt.⁵⁴ Het gaat dus in beide gevallen om situaties waarin een individu behoort tot meer dan één benadeelde groep, bijvoorbeeld een zwarte vrouw of een homoseksuele man met een beperking.⁵⁵ Als deze persoon wordt gediscrimineerd, is niet altijd duidelijk of dat is op basis van een van zijn identiteiten of op een combinatie daarvan. De Parlementaire Assemblee vraagt in de resolutie specifiek aandacht voor intersectionaliteit tussen sociaaleconomische afkomst en gronden als gender en etniciteit.⁵⁶

Samenloop van de huidige expliciet benoemde discriminatiegronden met sociale status doet zich waarschijnlijk op grote schaal voor. Ook uit het bovengenoemde parlementair onderzoek 'Gelijk Recht Doen' blijkt dat het soms niet is vast te stellen op welke grond nu precies onderscheid is gemaakt, omdat verschillende gronden in de praktijk nauw met elkaar samenhangen. Dit kan zorgen voor meer uitsluiting maar kan ook betekenen dat er alleen bij samenloop sprake is van uitsluiting.⁵⁷

De homoseksuele minister ondervindt waarschijnlijk minder discriminatie dan de homoseksuele schoonmaker. De vrouwelijke hoogleraar heeft misschien moeten knokken om het glazen plafond te doorbreken, maar zal toch vast minder discriminatie ondervinden dan de vrouwelijke bouwvakker en de blinde rechter ondervindt waarschijnlijk minder discriminatieproblemen dan de blinde barman. Dat is voor het indienen van een discriminatieklacht op zich zelf niet problematisch omdat geklaagd kan worden over de expliciet beschermde discriminatiegrond en als vergelijkingsmaatstaf naar iemand uit de eigen sociale groep kan worden verwezen. Mijn interesse

51 'Classism' levert ruim 77.000 hits op in Google Scholar.

52 K. Crenshaw, 'Mapping the margins: Intersectionality, Identity Politics and Violence Against Women', *Stanford Law Review* 1991, p.1241-1299, 1989.

53 M. Verloo, *Intersectionaliteit en interferentie: hoe politiek en beleid ongelijkheid behouden, bestrijden en veranderen* (oratie Nijmegen), *Tijdschrift voor Genderstudies* 2009, p. 36.

54 Er kan naast cumulatie van discriminatie op verschillende gronden ook sprake zijn van cumulatie van discriminatie binnen en op verschillende domeinen (zoals onderwijs, arbeidsmarkt, gezondheidszorg) en intergeneratieel. Zie hierover R. Blank, 'Tracing the Economic Impact of Cumulative Discrimination', *American Economic Review* 2005, afl. 2, p. 99-103.

55 A. Hendriks & A.B. Terlouw, 'Meervoudige discriminatie, een veelzijdig probleem', *NTM/NJCM-Bulletin* 2011, afl. 2, p. 174-185.

56 Parliamentary Assemblee (14 maart 2022), 'Tackling discrimination based on social origin. Draft Resolution punt 9. En explanatory memorandum by Ms Selin Sayek Böke, rapporteur', par. 4.3: Intersectionality.

57 Gelijk recht doen 2022, p. 51.

ligt vooral bij interferentie tussen sociale status en etniciteit, vanwege de samenloop tussen klassisme en racisme.

Het is problematisch als bijvoorbeeld aan een 11-jarig kind ondanks goede schoolresultaten een laag schooladvies wordt gegeven op grond van zijn etniciteit en het opleidingsniveau/de sociale status van zijn ouders.⁵⁸ Als zijn ouders klagen dat dit is vanwege zijn etniciteit kan de replek zijn: nee, dat speelt geen rol, kijk maar: andere kinderen met die etniciteit hebben we wel een hoger schooladvies gegeven. Als de ouders klagen dat het is vanwege hun sociale status kan de replek zijn: nee, dat speelt geen rol, kijk maar: er zijn kinderen met ouders met diezelfde sociale status met een hoger advies. Interferentie is heel moeilijk aan te tonen.

Soms is het onduidelijk wat er eerst was, de kip of het ei, het behoren tot een etnische minderheidsgroep of de zwakke sociaaleconomische status. En het is de vraag of het gegeven dat sommige personen die behoren tot etnische minderheidsgroepen wel in staat zijn 'the class ceiling' te doorbreken, betekent dat er geen discriminatie is of dat het aan henzelf ligt dat zij succesvol zijn.

4.1 Toevoeging van interferentie aan de gelijke behandelingswetgeving?

Volgens Ganty en Sanchez is er een brede consensus tussen bijna alle *equality bodies* die aan hun survey hebben meegedaan dat 'additive/cumulative and intersectional discrimination should be also recognised explicitly at national level where this is not yet the case.'⁵⁹

Zij behandelen dit echter grotendeels los van de vraag of de gronden sociale afkomst en sociaaleconomische status moeten worden toegevoegd, terwijl zij eerder betoogden dat juist in de problematiek van cumulatieve en intersectionele discriminatie een mogelijk argument ligt voor toevoeging van die gronden. Dat begrijp ik niet goed, want groepen die te maken hebben met cumulatie hebben over het algemeen via tenminste een van de betreffende gronden een rechtsingang. Personen die alleen vanwege hun sociale status worden gediscrimineerd (intersectionaliteit), hebben die rechtsingang vooralsnog niet. Problemen van cumulatie zijn als het gaat om expliciet benoemde gronden relatief eenvoudig op te lossen door een klacht over beide gronden in te dienen en in de praktijk lijken ook problemen van intersectionaliteit wel te worden opgelost als het om expliciet benoemde gronden gaat, al is dat problematischer. In sommige lidstaten bevat de gelijke behandelingswetgeving al bepalingen over interferentie, maar Ganty en Sanchez wijzen er op dat het in de praktijk 'a hard concept to work with' is:

'In particular, it is seen as very case-specific and difficult to prove: there is not a frequent or recurring combination of grounds but rather every case is unique. Furthermore, going in front of a judge and claiming a number of grounds or a combination of them will not in itself favour or facilitate the implementation of ant-discrimination law.'⁶⁰

58 Zie de indrukwekkende televisieserie *Klassen*: S. Sylbing & E. Gould, 'Klassen' (documentaireserie), VPRO 30 november 2020 - 11 januari 2021.

59 Ganty & Sanchez 2021 (*supra* noot 5), p. 79 e.v.

60 Ganty & Sanchez 2021 (*supra* noot 5), p. 81. Zie ook eerder onderzoek hiernaar van S.D. Burri & D. Schriek, *Multiple Discrimination in EU law. Opportunities for legal responses to intersectional gender discrimination?*, Brussel: European Committee, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009.

4.2 Etniciteit en sociale status

Voor de samenloop van etniciteit en sociale status lijkt toenemende wetenschappelijke belangstelling te bestaan.⁶¹ Dat is terecht want er zijn legio voorbeelden, bijvoorbeeld van 'uitsluiting van "minder succesvolle" migranten en het aantrekken van beter verdienenden.'⁶² Dit doet zich met name voor als het gaat om toelating van migranten, waarbij bijvoorbeeld inkomenseisen worden gesteld, terwijl hoogopgeleide veel verdienende migranten eenvoudig toegang als arbeidsmigrant krijgen en de zeer welgestelden in sommige landen zelfs in aanmerking kunnen komen voor de zogenoemde 'golden visa'.⁶³

Maar ook economisch inactieve migranten die al wel in Nederland verblijven, ondervinden op allerlei manieren extra nadelen en worden onevenredig vaak geconfronteerd met armoede en sociale uitsluiting. Meestal worden deze problemen echter niet onder de noemer van klassisme aangekaart. Ganty en Sanchez noemen onder meer de zaak K&A over de hoge kosten van inburgering in Nederland, waarin het HvJ EU strijd met de gezinsherenigingsrichtlijn 2003/86 constateerde.⁶⁴

'Although the CJEU touched upon the question of the socio-economic situation of the applicants under the specific individual circumstances requirement, the question of discrimination under Article 21(1) of the Charter was not brought up by the applicant, neither ruled upon by the Court, while the test could have been challenged on that basis.'⁶⁵

Volgens het SCP was in 2019 van alle volwassen migranten in Nederland 12% arm, tegen 3% van de andere volwassenen:

'Niet-westerse migranten zijn vaker arm dan westerse (15% versus 8%). Migranten van de eerste generatie hebben een groter risico op armoede dan migranten van de tweede generatie. De eerste generatie niet-westerse migranten heeft een armoederisico van 17%, de tweede generatie van 10%. Bij de westerse migranten gaat het om respectievelijk 11% en 5%.⁶⁶

Het armoederisico verschilt ook nog per land van herkomst.

Het meest bekende recente voorbeeld van discriminatie waarbij etniciteit en sociale status interfereerden is het toeslagenschandaal.⁶⁷ De mensen die hierdoor werden getroffen waren mensen die afhankelijk waren van toeslagen en dus over het algemeen niet tot het rijke deel van de bevolking behoorden. Uit onderzoek van advieskantoor PwC bleek bijvoorbeeld dat

61 Zie bijv. het special issue 'Social Class, Migration Policy and Migrant Strategies: An Introduction van Saskia Bonjour, Sébastien Chauvin', *International Migration* 2018, afl. 4 en M. Cederberg, *Social class and international migration: Female narratives of social mobility and social status*, Oxford: Oxford University Press 2017.

62 T. de Lange & A. Schrauwen, *A&MR* 2006-6/7, p. 289. Zie ook T. de Lange, W. Maas, A. Schrauwen e.a., *Money Matters in Migration, Policy, Participation and Citizenship*, Cambridge: Cambridge University Press 2021.

63 'Golden Visa Programs Worldwide', [visaguide.world](https://www.visaguide.world/).

64 HvJ EU 9 juli 2015, C-153/14.

65 Ganty & Sanchez 2021 (*supra* noot 5), p. 37.

66 B. van Hulst, S. Hoff & J.M. Wildeboer Schut, 'Armen met en zonder migratieachtergrond. Armoede in kaart', *Sociaal en Cultureel Planbureau* 2019. Het SCP gebruikt de termen 'autochtoon'/'allochtoon' en 'niet-westers'. Het CBS gebruikt de term 'allochtoon' niet meer sinds 2016 en 'niet-westers' niet meer sinds 2022.

67 'Kabinet erkent institutioneel racisme bij deel Belastingdienst', nos.nl, 25 mei 2022.

mensen met een dubbele nationaliteit strenger werden gecontroleerd.⁶⁸ Een ander voorbeeld is het gebruik van de uitdrukking ‘pauper allochtoon’ in een appgroep van Rotterdamse politie-agenten.⁶⁹

Van een duidelijke samenhang is ook sprake in sommige gevallen van etnisch profileren waarbij soms wordt geschermd met het argument dat ras/ethniciteit/uiterlijk slechts een van de kenmerken is op grond waarvan preventief is gecontroleerd en dat ook naar andere kenmerken zoals kleding wordt gekeken.⁷⁰ De gedachte dat ethniciteit wel één van de elementen mag zijn waarop mag worden geselecteerd is waarschijnlijk afkomstig uit het Dynamische Verkeerscontroles-arrest. De Hoge Raad oordeelde in deze zaak dat geen sprake was van discriminatie op grond van ras door de politie bij *de uitoefening van verkeerscontroles*.⁷¹ De Hoge Raad sloot af met de volgende overweging ten overvloede:

‘Bij verkeerscontroles als in deze zaak aan de orde kan een dergelijke bevinding in het bijzonder in beeld komen indien de selectie van het voor een verkeerscontrole in aanmerking komend voertuig uitsluitend of in overwegende mate is gebaseerd op etnische of religieuze kenmerken van de bestuurder of andere inzittenden van dat voertuig.’

De Hoge Raad liet daarmee in het midden of en zo ja wanneer de controle wel mede op ethniciteit mag zijn gebaseerd. Deze onduidelijkheid heeft mogelijk de indruk gewekt dat alleen als een selectie uitsluitend of in overwegende mate is gebaseerd op etnische kenmerken er sprake is van een overtreding van het discriminatieverbod. Dat staat er echter niet en is in mijn ogen ook niet de bedoeling.⁷² Maar het is duidelijk dat er bij preventieve controles (verkeerscontroles en grenscontroles) naar een combinatie van uiterlijke factoren wordt gekeken en dat er bij een donkere huidskleur bepaalde verwachtingen zijn ten aanzien van rijkdom of armoede.⁷³

In feite is hier sprake van een omgekeerde samenhang. Van mensen met een donkere huidskleur wordt verondersteld dat zij een zwakke sociale status hebben. Het is niet ‘normaal’ als dat niet het geval is. Dit is ook bekend uit de rel rond Glenn de Randami, de rapper Typhoon, die op 30 mei 2016 in Zwolle werd staande gehouden door de politie.⁷⁴ De politie gaf toe dat de aanleiding was geweest dat een jonge donkere man in een grote witte SUV niet normaal was. Van een zelfde soort oordeel over de sociale status van mensen met een donkere huidskleur was sprake in de zaak waarin een vrouw met een donkere huidskleur werd staande gehouden in Bloemendaal op verdenking van illegaliteit. De verdenking dat zij illegaal als schoonmaakster in een van de villa’s werkte bleek terecht, maar het is duidelijk dat hier sprake was van vooroordelen gebaseerd op donkere huidskleur gerelateerd aan sociale status.⁷⁵ Er zijn veel van dit

68 PWC, *Onderzoek Effecten FSV Toeslagen*, november 2021, *Onderzoek+PwC++Effecten+FSV+Toeslagen* (1).pdf.

69 ‘Dit werd gezegd in de omstreden appgroep van Rotterdamse agenten’, nos.nl, 30 maart 2021.

70 Zie bijv. Rb. Den Haag 22 september 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:10283.

71 Hoge Raad 4 november 2016, ECLI:NL:HR:2454 (*Dynamische Verkeerscontroles*).

72 A.B. Terlouw. ‘Gebruik van ethniciteit in risicoprofielen is discriminatie’, *NJB* 2020, afl. 12, p. 833-837.

73 Sinan Çankaya: ‘plekken maken lichamen verdacht’: P. Breedveld, ‘Een zwarte in een witte wijk, dat vindt de politie verdacht’, *advalvas.vu.nl*, 10 maart 2022; S. Çankaya, ‘De ruimtelijke regulering van risicovolle burgers tijdens proactief politiewerk’, in: Davidovic en Terlouw (red.), *Discriminatie en diversiteit*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2015, p. 103-124.

74 J. Ponsen & E. Vaessen, ‘Aanhouding Typhoon: is de politie racistisch?’, *eenvandaag.avrotros.nl*, 31 mei 2016.

75 Rb. Den Haag zp. Amsterdam 17 februari 2011, ECLI:NL:RBSGR:2011:BQ4684; ABRvS 13 juli 2011, ECLI:NL:RVS:2011:BR2059, *JV* 2011/353.

soort voorbeelden. Denk aan voormalig burgemeester Joyce Sylvester van wie iemand zich niet kon voorstellen dat zij burgermeester was⁷⁶ en Umberto Tan die ongeloof ontmoette dat hij – terwijl hij in de Bijlmer woonde – op het gymnasium zat.⁷⁷ Beiden hebben een donkere huidskleur.

4.3 Deelconclusie 3

Deelvraag 3 luidde: Is het opnemen van een verbod van cumulatieve en intersectionele discriminatie nuttig, met name als het gaat om interferentie tussen etniciteit en sociale status? Op grond van het bovenstaande kan worden vastgesteld dat discriminatie op grond van ras geregeld interfereert met de (toegedichte) sociale status van betrokkenen. Om antwoord te kunnen geven op de vraag of een expliciete wettelijke erkenning daarvan, door in de gelijke behandelingswetgeving een verbod op cumulatieve of meervoudige discriminatie op te nemen, is echter niet zonder nader onderzoek te beantwoorden. Er leven nog veel vragen, zoals:

- Vormt het ontbreken van sociale status als discriminatiegrond en van een erkenning van interferentie een extra obstakel voor personen die behoren tot etnische minderheidsgroepen met een zwakke sociale status om discriminatie aan te kaarten?
- Zal het toevoegen van sociale status als discriminatiegrond en een erkenning van interferentie bestaande obstakels wegnemen?
- Zal de erkenning van sociale status als discriminatiegrond en van interferentie als discriminatieprobleem in de anti-discriminatiewetgeving een extra stimulans vormen voor normadressaten om discriminatie van personen die behoren tot etnische minderheidsgroepen met een zwakke sociale status actief aan te pakken?
- Zal de erkenning van sociale status als discriminatiegrond en van interferentie als discriminatieprobleem in de anti-discriminatiewetgeving de aanpak van armoede onder etnische minderheden een extra impuls geven?

Zonder een antwoord op deze vragen is de deelvraag niet te beantwoorden. Ik verwacht dat personen die behoren tot etnische minderheidsgroepen vooral last hebben van klassisme als hen een lage sociale status wordt toegedicht.⁷⁸

Bij een wettelijke verbod op discriminatie op grond van cumulatie en intersectionaliteit gelden overigens uiteraard dezelfde problemen van de specifieke en de algemene sociale werking die ik eerder noemde. Ik zie daarom de voornaamste waarde van het verbod van cumulatie en interferentie in de wet in de erkenning en mogelijke stimulans tot een institutionele aanpak.

⁷⁶ J. Sylvester, *Bent ú de burgemeester? Autobiografie van een pionier*, Atlas Contact 2022.

⁷⁷ Umberto Tan in Zomergasten, VPRO 24 juli 2022.

⁷⁸ Waarschijnlijk geldt dit overigens ook voor mensen met een beperking: 'Veel sociale minima komen moeilijk rond. Start onderzoek naar financiële problemen jongeren met een beperking', nationaleombudsman.nl, 24 januari 2022.

4 Tot slot

De hoofdvraag van dit artikel luidde: Is een uitbreiding van de gelijke behandelingswetgeving wenselijk om bescherming te bieden tegen klassisme en de interferentie daarvan met racisme? Op basis van het bovenstaande kan een begin van een antwoord worden geformuleerd. Naast discriminatie vanwege de al erkende discriminatiegronden is ook discriminatie op grond van sociale status (sociale afkomst en sociaaleconomische status) een maatschappelijk probleem. Een zwakke sociale status is waarschijnlijk zowel oorzaak als gevolg van discriminatie en misschien zelfs doorslaggevend als het gaat om marginalisering. De verschillen tussen arm en rijk nemen toe en armen hebben niet alleen te kampen met die armoede zelf maar ook met discriminatie op grond daarvan. Onder mensen met een zwakke sociaaleconomische status zijn personen die behoren tot etnische minderheidsgroepen oververtegenwoordigd. Dit vraagt om specifieke aandacht voor sociale status in relatie tot met name de bestaande expliciet genoemde discriminatiegrond ras. De wettelijke erkenning van sociale status als discriminatiegrond zou daarbij mogelijk kunnen helpen. Ook de wettelijke erkenning van interferentie (cumulatieve en intersectionele discriminatie) verdient aandacht.⁷⁹ Wellicht zal daarbij het expliciet benoemen van de specifieke interferentie tussen migratiestatus en sociale status als discriminatieprobleem bijdragen aan de aanpak hiervan, maar het is geen panacée voor de toenemende verschillen tussen arm en rijk of voor de samenloop van klassisme met racisme.

Het voordeel van het opnemen van de grond sociale status in de gelijke behandelingswetgeving en aandacht voor de mogelijke interferentie daarvan met andere beschermde gronden is wellicht dat daaraan rapportageplichten kunnen worden gekoppeld en dat discriminatie op grond van sociale status onderdeel zou kunnen zijn van de discriminatie-effectrapportage die de parlementaire onderzoekscommissie van de Eerste Kamer voorstelde.⁸⁰ Dit alles maakt nieuwsgierig wat Nederland gaat doen met de resolutie van de Parlementaire Assemblée.

79 Zie hieromtrent ook *Gelijk recht doen* 2022, p. 70.

80 *Gelijk recht doen* 2022, p. 65.